
Dr. Bányai Sándor, egy kiemelkedő magyar fogorvos élete és munkássága

Dr. Sándor Bányai, the life and work of a prominent Hungarian dentist

Prof. Dr. Nagy Gábor, Fisch Istvánné

Semmelweis Egyetem, Fogászati és Szájsebészeti Oktató Intézet, Oralis Diagnosztikai osztály
nagy.gabor@dent.semmelweis-univ.hu

Initially submitted March 16, 2017; accepted for publication April 7, 2017

Abstract

Dr. Sándor Bányai (1873-1943) was born in Pluho (now a town in Slovakia). He graduated at Medical Faculty of Budapest University in 1896. Before graduation he visited the surgical department of the Jewish hospital in Gyár street. The patients' dental problems were treated only after the surgical procedures because there was no separated dental ward or outpatient unit. After graduation he visited every day the surgical department, and after the surgical procedures he treated the patients' dental problems. He used his proper instruments and cared for free of charge, which indicates clearly his generous humanity. For upgrading his dental knowledge and skills he went to study abroad (Philadelphia, and the Humboldt University, Berlin). After returning home in 1905, Professor Bertalan Stiller charged him with organizing the dental treatment for both outpatients and inpatients. He managed to establish a completely separated, well equipped dental department with well trained personnel. The newly erected Jewish hospital (by Aladar Kaszab) gave a new location of his separated, modern dental department. He started also here the postgraduate dental training of young medical doctors. Bányai wrote numerous books and the most important of which was the first textbook for dental nurses. His technical invention was the Bányai's cotton roll holding device.

Key words: life of Dr. Sándor Bányai, Bányai's cotton roll holder, organizing the first independent dental department, first Hungarian textbook of dental nurses.

Kulcsszavak: Dr. Bányai Sándor élete, Bányai-féle vattatekerics-tartója, az első független fogorvosi osztály megszervezése, az első magyar fogorvosi asszisztensek tankönyve.

Dr. Bányai Sándor minden középkorú vagy idősebb fogorvos számára ismert a neve az általa tervezett Bányai vattatekerics tartó révén, melyet régebben általánosan használtak. Ezen túlmenően azonban életútjáról nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre. Jelen áttekintésre az inspirációt a Medicina Könyvkiadó Zrt. által 2016-ban kiadott „Útmutató a fogorvosnak való segédkezésben”c. művének reprint kiadása volt. A könyv eredetije ugyan 1929-ben jelent mégis számos, napjainkban is aktuális útmutatást tartalmaz.

1. ábra Bányai féle vattatekerces tartó

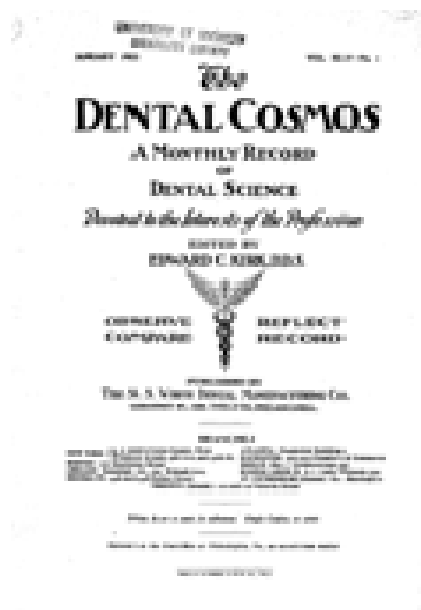
2. ábra Dr. Bányai Sándor (1738-1943)

Bányai Sándor 1873-ban Trencsény megyében, Puhón született, mely a Vág folyó két partján fekvő város, a mai Szlovákia területén. Orvos családból származik.

Középiskolai tanulmányait már Budapesten végezte a II. kerületi Királyi Egyetemi Katolikus Gimnáziumban, mely a századfordulón méltán a főváros büszkesége volt. A budapesti egyetem Orvostudományi Karán végzett 1896-ban, de már 1894. őszén kezdett az izraelita hitközség Gyár utca sebészeti osztályára járni, hogy tanuljon, segédkezzen a betegkezelésben. Itt ismert meg több fogászati műszert, melyeket Dr. Abonyi József fogorvos hozott, hogy a fogfájással és fogászati gondokkal küszködő betegeket kezeljék, azonban csak a sebészeti járó betegek ellátása után kerülhetett sor ezen betegek ellátására. Külön osztály vagy járó beteg rendelés akkor „fogbetegeknek” nem volt.

Orvosdoktori diplomájával már naponta járt ki, hogy a sebészi ambulancia után egymaga nagy szeretettel lássa el a fogbajos betegeket. Alorvos korában, főorvosi engedéllyel saját eszközeit, műszereit vitte be a kórházba, ahol már nem csak a fogfájós betegeket látta el, hanem az ott fekvő páciensek konzervatív kezelését is végezte. Bányai Sándor emberiségét és szellemének nagyságát mi sem bizonyíthatja jobban, mint hogy ezen betegek ellátását díjazás nélkül végezte, még az anyagköltség megtérítését sem fogadta el.

Továbbképzését és magasabb fogászati ismereteit külföldi klinikákon és a berlini egyetemen szerezte. Philadelhiában Fred Peeso és William Kay magániskoláiban gyarapította tudását. Egyik mentora Fred A. Peeso D.D.S. volt, aki jó hírű fogászati magániskolát tartott fenn és akinek írásai nagy számban a The Dental Cosmos havi rendszerességgel megjelenő fogászati szaklapban jelentek meg. (Peeso említésre való munkái közül a „The A B C” of Crown and Bridge Work c. 1903-ban megjelent cikksorozata jelentős.)

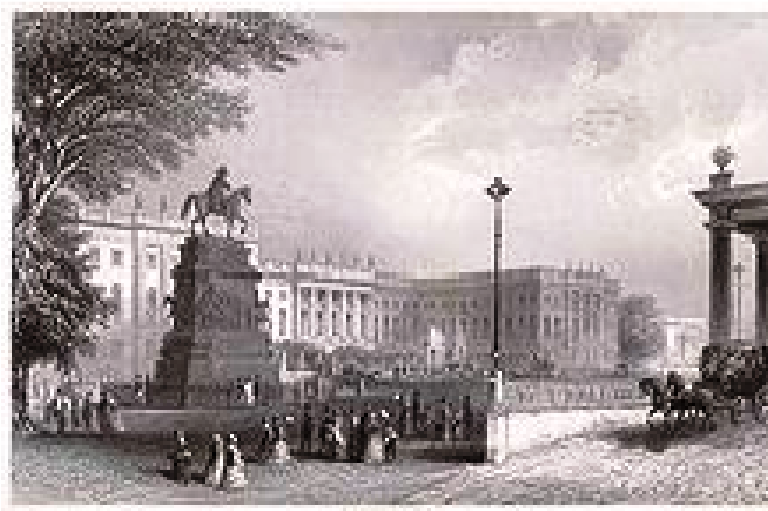

3. ábra The Dental Cosmos amerikai szakfolyóirat borítóképe 1903.

(<https://quod.lib.umich.edu/d/dencos/acf8385.0045.001/2:2?didno=ACF8385.0045.001;rgn=full+text;view=image>)

Bányai tudásszomját tovább csillapította a philadelphiai Dental College-ban és a Hospital for Oral Surgery-ben.

A berlini egyetem fogászati intézetében is járt, azon a berlini egyetemen, ahol 1850-ben tartott először fogorvosi előadást az első német nyelvű szakfolyóirat a „Der Zahnarzt” szerkesztője Schmidecke. Albrecht Eduard berlini orvos rendezett itt be klinikát 1855-ben a fogászat oktatására.

4. ábra Berlini Egyetem 1850.

(https://hu.wikipedia.org/wiki/Humboldt_Egyetem)

Bányai tanulmányai végeztével 1905. májusában haza jött. Ígéretéhez híven Stiller Bertalan professzor úr az első zsidókórház igazgatója megbízta őt a fogorvosi rendelés szervezésével.

5. ábra . ábra Stiller Bertalan professzor mellszobra, mely a Szabolcs utcai Kórház parkjában állt.
(https://www.kozterkep.hu/~2872/Dr_Stiller_Bertalan_mellszobra_Budapest_1913.html)

A kórház területén külön helyiség volt biztosítva a járóbetegek ellátására, ugyanakkor az osztályokon fekvő betegek részére az elsősegély nyújtása is biztosítva volt. Stiller Bertalan professzornak köszönhetően teljes felszerelést biztosítottak Bányainak, akit vezető főorvosnak neveztek ki. „Alorvosok” és segédszemélyzet is segítette az immár jól működő, jól szervezett fogászati osztály munkáját.

6. ábra Pesti Zsidókórház
(<http://egykor.hu/budapest-xiii--kerulet/pesti-zsido-korhaz/3988>)

Bányai évek óta dédelgetett terve, hogy kurzusokat szervez, a vidéken dolgozó általános orvosok részére, itt megvalósulhatott. Tapasztalata volt, hogy ezen kollégáknak semmiféle ismeretük nem volt „fogbajos” betegek ellátásával kapcsolatban, pedig erre nagy szükség lett volna vidéken, mert ott igen elterjedtek a kuruzsló fogászok. Nagy létszámban, lelkesedéssel jelentkeztek a fiatal kollégák a több hetes kurzusokra, melyek díjmentesek voltak.

Kaszab Aladár gyáros, udvari tanácsos és a Pesti Izraelita Hitközség elnöke, aki egy sereg intézmény támogatásával és létesítésével szerzett nagy érdemeket. 1923 és 1925 között építette fel a mai Vágány utcai oldalon a Kaszab és Józsa Poliklinikát, mely saját és felesége Weizskopf Józsa alapítványának köszönhetően nyitotta meg kapuit, mint járó beteg rendelő és a fiatal orvosok gyakorlati képzőhelye. Érdekes megemlíteni, hogy a terveket a kor híres építész testvérpárja Román Ernő és Miklós készítette. Ebben az épületben kapott új helyet és biztosíthatta osztálya további működését Bányai Sándor.

6. ábra Kaszab és Józsa Poliklinika, Vágány utca
(<http://egykor.hu/budapest-xiii--kerulet/pesti-zsido-korhaz/3988>)

Az osztályon öt jól felszerelt fogorvosi műtőszéken végezték a kezeléseket, ahol gyakorló orvosok és gyakorlott kisegítő személyzet dolgozott. A fiatal orvosok kik fogorvoslást kívántak folytatni, szakorvossá képezhették magukat Bányai főorvos vezetésével.

Tiszta, nemes lelkű ember és főorvos semmiféle ellenszolgáltatást nem fogadott el, sem a kezeléseikért, sem oktatói tevékenységért.

„Bányai úttörő és áldásos kórházi működésének az ő nemes szociális érzése vetett véget. Új osztályán – ha nem is volt fényűzően berendezve, de mindenesetre modernül és tisztán- azt kezdte tapasztalni, hogy hitközségi előljárók és magasabb tisztviselők családtagjai is szívesen igénybe veszik az osztály ingyenes rendelését. Ezt nem tudta összeegyeztetni lelkiismeretével, inkább lemondott állásáról.” (Dr. Salamon Henrik, A magyar Stomatologia Története Kiadóhivatala, Budapest, 1942, 409-411. oldal).

Állásáról lemondott, de a betegek gyógyítását tovább végezte, a VI. kerület Mussolini tér 1. sz. alatt bejegyzett rendelőjében (ma Oktogon tér).

7. ábra Mussolini tér

(<http://24.hu/kultura/2016/05/06/a-masodik-vilaghaboru-idejen-budapestnek-nehany-evig-hitler-es-mussolini-tere-is-volt/>)

Számos szakmai cikket és könyvet írt élete során, melyekből az alábbiak jelentősebbek:

Idegen testek, Budapest, Atheneum Nyomda, 1903.

<http://www.mokka.hu/web/guest/record/-/record/display/manifestation/bibMOK00866881/9ae395e3-d7a5-4c47-a518-69c08852178b/0/10/1/6/titleOrder/asc>

Hypernephroma esete, Budapest, Atheneum nyomda, 1904.

<http://www.odrportal.hu/web/guest/record/-/record/bibMOK00323337>

Az oral sepsisről, Budapest, Atheneum Nyomda, 1924.

<http://www.mokka.hu/web/guest/record/-/record/display/manifestation/MOKKAI0009280811/9ae395e3-d7a5-4c47-a518-69c08852178b/0/10/2/6/titleOrder/asc>

Útmutató a fogorvosnak való segédkezésben, Budapest, Singer és Wolfner, 1929.

<http://www.mokka.hu/web/guest/record/-/record/display/manifestation/MOKKAS0000807438/9ae395e3-d7a5-4c47-a518-69c08852178b/0/10/4/6/titleOrder/asc>

A pyorrhoea alveolarisról, Atheneum Nyomda, 1930.

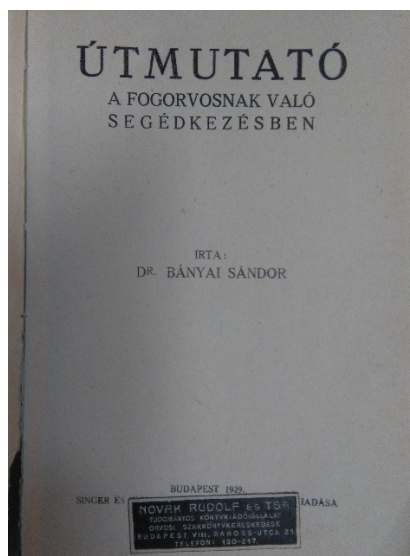
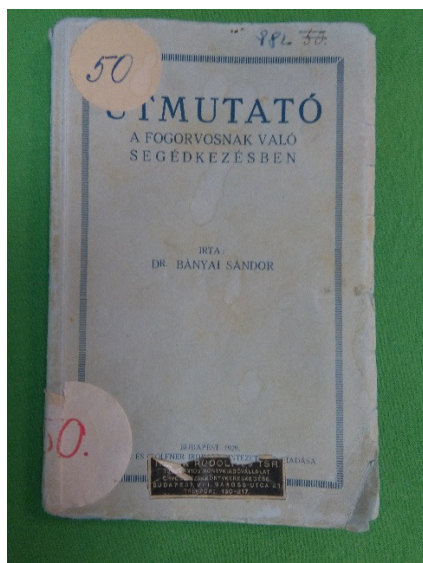
<http://www.mokka.hu/web/guest/record/-/record/display/manifestation/bibMOK02581596/9ae395e3-d7a5-4c47-a518-69c08852178b/0/10/3/6/titleOrder/asc>

Írásai a Budapesti Orvosi Újságban, a Fogorvosi Szemlében, a Stomatológiai Közönyben és a Therápiában jelentek meg. Bányai cikkeiben elsősorban a szepszisekkel foglalkozott.

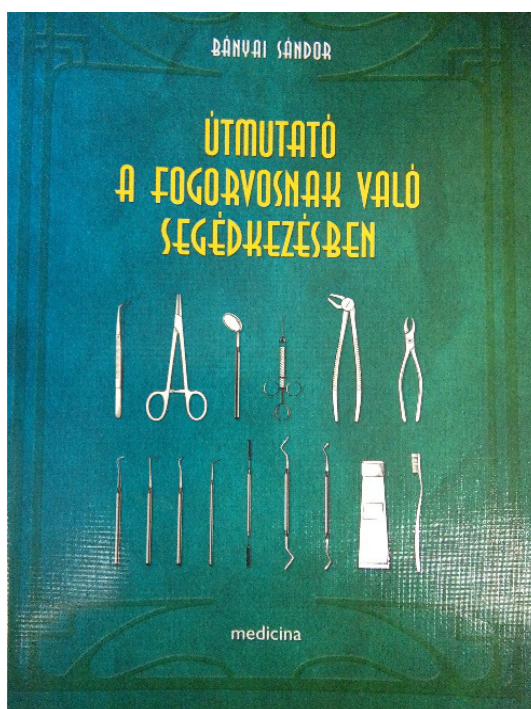
Bányai Sándor 1943 október 10-én hunyt el Budapesten, végső nyughelye, szeretett feleségével/asszisztensével a Kozmai Utcai Izraelita temető 1.B. parcellájában van.

<http://www.oroklet.hu/bent.php?nyelv=1&igy=&kmod=5&tkod=0224&parcella=1B&sor=23&sir=30&szulettes=1873&elhalaloza=1943&nev=B%E1nyai%20S%E1ndor&prefix=&gmail=szenczinsky@gportal.hu&gnev=szenczinsky%20katalin&glakhely=buda&gid=xid>

1929-ben jelent meg Útmutató a fogorvosnak való segédkezésben c. könyve, mely jogosan tekinthető az első asszisztensek részére kiadott tankönyvnek. Kicsit részletesebben ebből a könyvecskéből pár nemes gondolat, mely örökérvényű, és ma is aktuális.

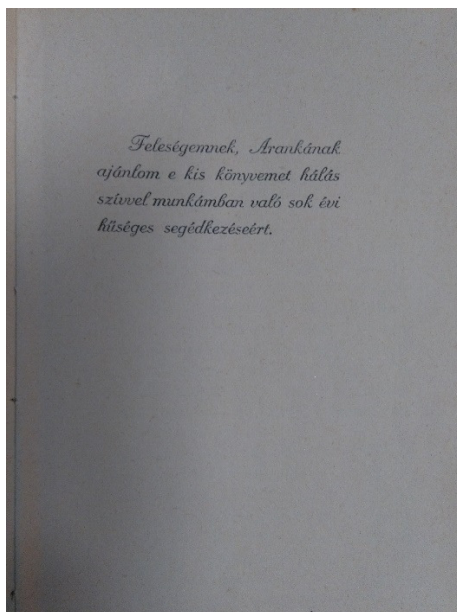
8. ábra Eredeti kiadás, Singer és Wolfner, 1929.

9. ábra Reprint kiadás (Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest 2016.

Bányai Sándor leírja, hogy kialakult egy új foglalkozási ág, a fogászati asszisztencia:
„Szemünk láttára keletkezett egy foglalkozási ág, mely a fogorvos munkájában segédkezőknek
– biztos megélhetést nyújt és a vele foglalkozót méltán kielégíti.”

Előszavában leírt ajánlás szerint felesége asszisztálhatott neki hosszú időn át: „*Feleségemnek, Arankának ajánlom e kis könyvemet hálás szívvel munkámban való sok évi hűséges segédkezéseért.*”

10. ábra A könyvet feleségének ajánlja

Bevezetőben továbbá megfogalmazza ennek az új szakmának jelentőségét, alapvető követelményeit, a következőket írja: „*A fogorvoslás egyre tágabb körű és mélyülő tudománya az azzal foglalkozót oly feladatok elé állítja, melyek sikeres megoldásához, illetőleg e megoldás megkönnyítésére segítőtársra van szüksége..*”

„*Amely hölgy arra vállalkozik, hogy fogorvos assistensnője legyen, kell, hogy át legyen hatva hivatása komolyságának tudatától és éreznie kell, hogy ő is részese az orvos működésének: a beteg ember gyógyításának.*”

Az alábbi gondolata is mélységes tiszteletét és megbecsülését fejezik ki segítőjével szemben: „*Legyen a fogorvos hűséges segédje és amily mértékben veszi ki részét a működés szép, magasztos és komoly oldalából, ép oly rész fog neki a tiszteletből és megbecsülésből is kijutni.*”

A könyv elején általános útmutatásokat nyújt az asszisztensnő magatartásával, viselkedésével kapcsolatban, még öltözködésével kapcsolatban is.

Megfogalmazza, hogy milyen viselet javasolt a rendelőben, ami még ma is a XXI.század elején irányadó. „*Ruházata legyen egyszerű, mentes mindenféle sallangtól, gaze- és csipkedíszítéstől, különösen a ruha-ujjak végén, melyek akadályozzák őt magát és az orvost munkájában.*”

Az asszisztensek magatartására vonatkozóan a következőket írja: „*A paciensekkel szemben legyen udvarias és barátságos, de tartózkodó és ne felejtse el soha se, hogy mivel tartozik*

állása komolyságának és önnönmagának; és ez utóbbit viselkedése ne feledtesse el se a férfi, se a női paciensekkel, kik ezt különben nem ritkán könnyen elfelejtették.

A következő részben az egyes beavatkozásoknál végzett asszisztensi feladatokat taglalja, ezek közül csak két szájbébszettel kapcsolatos tanácsát emelnék ki.

A könyv meglepően nagy terjedelmet szentel a tisztaságnak és sterilizálásnak, mai terminológiával az „infekció kontrollnak”. Ez annál is inkább meglepő, hiszen abban az időben a microbiologia még gyermekcipőben járt, de Bányai felismerte a „tisztaság” jelentőségét.

Kezdő asszisztensek tanácsolja, de ma is ez az etikai viselkedés javallt munkájuk során: *„Még egyet óhajtanék itt különösen a kezdők részére megjegyezni. A foghúzás néha úgy a dolog természeténél fogva, mint a paciens nyugtalansága miatt izgató lehet. Az assistensnő ilyenkor óvja meg higgadságát és ne szívja ő a fogát ijedtében és ha netalán a fog egyes része a munkaközben letörnék, ne szalajtsa ki a száján, hogy „letört” vagy valami hasonlót, mert ezzel ok nélkül ijeszti a talán már anélkül is megrémült pacienst, hanem bizza az orvosra, hogy ő beszéljen, ha beszélni kell.”*

Tisztaság és sterilizálás fontosságát hangsúlyozza: *„Az úgynevezett ragályos betegségek is úgy keletkeznek, hogy bizonyos fajta ily szabad szemmel meg sem látható gombafélék jutnak a szervezetbe és ott elszaporodva, azt fertőzik, megbetegítik. Ezért hívják ragadósoknak ezeket a betegségeket és ezért kell úgy vigyázni, hogy az egyik emberről a másikra közvetlenül, vagy közvetve át ne vitessenek. Ily ragályos betegségek, pl. különféle foghúsgyulladások és a vérhaj is, melyeket az orvos és az assistensnő is megkaphat betegétől és melyeket kezével, műszerével, vagy szerviattával stb. átvihet egyik betegről a másikra. De éppen így veszélyes a betegre nézve az is, hogy ha az ő sebébe valamely orvosilag nem egészen tiszta műszerrel, vagy kötszerrel vitetik be olyan élősdi, mely azt fertőzheti és amely pedig a szobában, ahol dolgozunk, mindenütt ott van, hacsak éppen frissen el nem pusztították.”*

A rendelő tisztántartása „háziasszonyi” feladat és azt mondja: *”A fogorvos rendelőhelyiségének háziasszonya az assistensnő és így féltő gonddal kell ügyelnie arra, hogy ott minden tiszta legyen.”*

Ma már disponibilis fejtámla huzatot lehet használni, de mai napig aktuális következő intelme: *„Az assistensnő dolga, hogy figyeljen, hogy minden beteg tiszta helyre támassza fejét. Mert a fej bőrének és a hajnak többféle ragályos betegsége lehet, melyet a következő paciens megkaphat.”*

Két páciens között a szék és a kezelőtálca megfelelő tisztítása elengedhetetlen, ahogy írja: *„Ezeket az assistensnő tartsa tisztán és minden új paciens bebocsájtása előtt jól nézze meg, hogy nincs-e rajtuk valami szenny, piszok;..”* Higiéniai szempontból ugyancsak fontos a köpöcsésze fokozott tisztántartása: *„Ha a köpöcsésze széle véres, genyes, nyálas lesz, vagy gipsztörmelékekkel erősen beszennyezett, akkor még a kezelés közben helyes azt leöblíteni, vagy letörölni, mert a mi kezelésünkénél igen fontos az, hogy ne legyen undorító, hanem*

ellenkezőleg e tekintetben is megnyugtató. Épen ezért mindenkor, ha a köpcsészét letörölte, vagy rajta valamit végzett, az assistensnő jól mossa meg a kezét.”

Külön néhány oldalt szentel a könyv végén az asszisztensnő adminisztratív feladatainak is. Ezek közül a betegtől származó készpénz adminisztrációja ma már legfeljebb néhány magánrendelőben fordul elő, a többi (pl. igazolás, kezelési lap kiadása, időpont egyeztetés, a beteg telefonon való értesítése stb.) még mindig aktuális. Ugyanúgy a fogtechnikussal való kapcsolattartás, a fogtechnikai munkák adminisztrálása.

Betegberendelés, tájékoztatás ma is az asszisztens fontos feladata, megfelelő empátiával beszélni, az aggódó betegekkel: *„Minthogy pedig a kérdezősködők rendszerint az assistensnővel beszélnek, az ő tapintatossága sokban segíthet úgy az orvosnak, mint a betegnek.”*

A kis útmutató könyvecske befejező része szintén követelmény a ma dolgozó asszisztensekkel szemben is és milyen kedvesen fogalmazza ezt meg Bányai:

„E kis könyv ismertette az assistensnő dolgait reggeltől estig. Ha mindent pontosan végzett, bizony elfáradt és örül, hogy pihenéshez fog jutni. Azonban ha a pihenésnek idejét gond nélkül akarja eltölteni, ha nyugalmából, vagy éppen álmából nem akar ijedten felriadni, hogy valamit elfelejtve, bajnak lehetett okozója, akkor munkahelyéről való távozásakor mindent lásson jól el és mindent, aminek kint maradnia nem helyes és nem szabad, mindent, amivel avatatlan személy, vagy kis gyermek magában, vagy másban kárt tehetne, tegyen biztos helyre, lakat alá. „

Bányai a maga kedves humorával e teendőket egy kis versikébe foglalta össze:

*„Villanyáram, gáz, tűz és víz
Technikus mit hoz, és mit visz,
Gyógyszerek mind lakat alatt,
Használt műszer kint nem maradt,
Telefon és posta rendben,
Alhatom hát nyugton, csendben.”*

Irodalom

A magyar stomatologia (fogászat) története, Dr. Salamon Henrik, A magyar Stomatologia Története Kiadóhivatala, Budapest, 1942, 409-411. oldal

Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA)

Névpont 2017, Kozák Péter

<http://www.nevpont.hu/view/2234>

Egykor.hu Budapest XIII. kerülete

<http://egykor.hu/budapest-xiii--kerulet/pesti-zsido-korhaz/3988>

Ábrajegyzék

1. ábra Bányai féle vattatekerstartó
2. ábra The Dental Cosmos amerikai szakfolyóirat borítóképe 1903.
3. ábra Berlini Egyetem 1850.
4. ábra Stiller Bertalan professzor mellszobra, mely a Szabolcs utcai Kórház parkjában állt.
5. ábra Pesti Zsidókórház
6. ábra Kaszab és Józsa Poliklinika, Vágány utca
7. ábra Mussolini tér
8. ábra Eredeti kiadás, Singer és Wolfner, 1929
9. ábra Reprint kiadás Medicina 2016.
10. ábra A könyvet feleségének ajánlja

Köszönetnyilvánítás:

Szerzők köszönetüket fejezik ki Prof. Dr. Forrai Juditnak a Magyar Orvostörténeti Társaság elnök helyettesének a cikk megírására való buzdításáért.

Köszönjük Dr. Ráczkeviné Dr. Jancsikity Erzsébetnek a Semmelweis Múzeum munkatársának az irodalomkutatásban nyújtott technikai segítségét.

Végül köszönetet mondunk Farkasvölgyi Frigyesnének, a Medicina Könyvkiadó Zrt. vezérigazgatójának az „Útmutató a fogorvosnak való segédkezésben” c. könyv magas szintű reprint kiadványának gyors megjelentetéséért.